

SIYOSIY TIZIMDA TIZIM NAZARIYALARI

Aslonov Jumanazar Ramazon o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy

Universiteti Siyosatshunoslik 2-kurs talabasi

Annotatsiya. So'nggi paytlarda siyosatshunoslikda, shuningdek, jurnalistika va amaliyotda "siyosat va jamiyatga tizimli qarash" haqida gapirish odatiy holga aylandi yana biz bu maqolada D. Iston T. Parsons va G. Almontlarning tizim nazariyasida umumiy fikrlarga ega ekanligini ko'ramiz. Shu munosabat bilan tizim nazariyalari deganda nimani nazarda tutayotganimizni oydinlashtirish o'rinli va maqsadga muvofiq ko'rinadi.

Kalit so'zlar: tizim tahlili, aktyorlar, siyosiy tizim, funksiyalar, "kirish va chiqish"

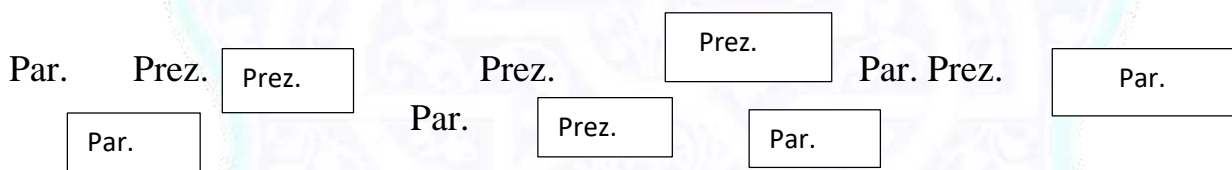
Tizim nazariyalari AQShda Franklin D. Ruzveltning "Yangi kelishuv" va Ikkinchi jahon urushidan keyin keng tarqaldi. Ayrim fanlarning boshqa fanlardan ajratilganligini yo'qotish va fanlararo tadqiqotlarni kengaytirish sharoitida bir qator tabiiy ilmiy atama va yondashuvlarni ekstrapolyatsiya qilish ijtimoiy-siyosiy hayotni tushunish uchun yangi imkoniyatlar ochishi aniqlandi. Tizim tahlilining uchta nazariyasi mavjud: 1) Devid Istonning tizimli tahlili; 2) Talkott Parsonsning strukturaviy funktsionalligi; 3) Gabriel Almondning tizimli strukturaviy funktsionalligi.

Devid Iston siyosiy tizimni "jamiyatda qadriyatlar avtoritar tarzda taqsimlanadigan turli xil ijtimoiy xatti-harakatlardan mavhum bo'lgan o'zaro ta'sirlar to'plami" deb ta'riflaydi. Ushbu ta'rif doirasida Iston birgalikda tizimli tahlil nazariyasini tashkil etuvchi bir nechta qoidalarni ilgari surdi. Ulardan biri tizim tahlilining asosiy toifasi sifatida o'zaro ta'sirga qaratilgan. O'zaro ta'sir shaxslar, institutlar, aktyorlar, bir tomondan, institutlar va boshqalar o'rtasida bo'lishi mumkin.

Iston o'zaro ta'sir sub'ektlarining sifat xususiyatlaridan abstrakt qiladi, har qanday ijtimoiy-siyosiy hodisaga oid umumlashmalarni amalga oshiradi. Iston tizim tahlilining yana bir asosiy kategoriyasi "jarayon"dir, chunki Istonning jamiyat modeli statik emas, balki dinamik bo'lib, unda tizimning dinamik muvozanatini saqlash jarayonida tizimning o'zi ham, alohida ishtirokchilar ham ishtirok etadi. Siyosiy tizimni tahlil qilganda, Iston siyosiy xulq-atvorning xilma-xilligi va murakkabligini qamrab oladigan va hisobga oladigan kontseptuallashtirishning oddiy usuli yo'q degan xulosaga keldi. Xulq-atvorni kontseptsiyalash va tavsiflashga bo'lgan har qanday urinish umumiy va keng bo'lishi kerak, aks holda siyosiy hayotning xilma-xilligi Prokrust tushunchalari to'shagiga sig'maydi va shuning uchun ular o'zlarining evristik qiymati va ma'nosini yo'qotadilar. Shuning uchun Iston siyosiy tizimni qismlarga

ajratishdan bosh tortadi va bu tizimni tahlilning asosiy birligi sifatida ishlatadi. chunki ikkinchisi uchun nafaqat o'rganish mumkin bo'lgan narsalarni doimiy ravishda ishlab chiqaradigan yopiq "qora quti" sifatidagi siyosiy tizim, balki siyosiy tizim qanday "ishlashi" ham muhimdir. qismlar" (aniqrog'i quyi tizimlar). Iston uchun tizimning ushbu tarkibiy qismlari unchalik muhim emas, u yuqorida aytib o'tilgan sabablarga ko'ra har qanday vaziyatda qo'llaniladigan umumiyroq sxemani afzal ko'radi.

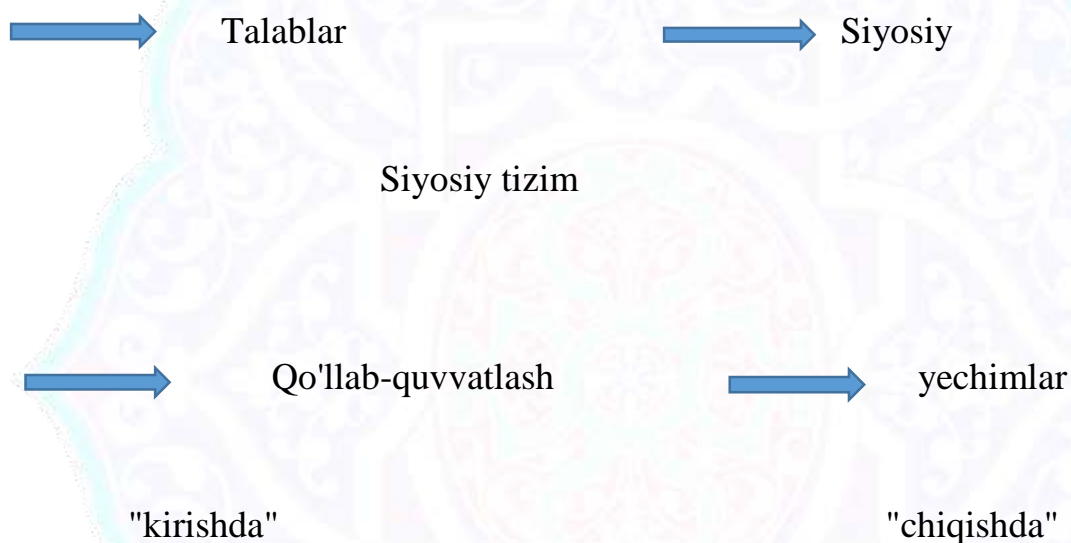
Siyosiy tizim va nosiyosiy tizimlar (iqtisodiyot, din va boshqalar) Istonning prezidentlik va parlament tizimlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir sxemalaridir. Parlament (qonun chiqaruvchi) va prezidentlik (vakillik) hokimiyat tarmoqlari Iston tomonidan har xil, ammo o'zaro ta'sir qiluvchi tizimlar sifatida qaraladi. Ikkita tizim o'rtasidagi minimal (sirt) aloqa uchun variant ko'rsatilgan. Bu holat, agar ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyatlarning faoliyat sohalari aniq chegaralangan bo'lsa va prezident qonun ijodkorligi jarayoniga aralashmasa (qonun loyihalari tashabbuskori sifatida yoki ularni ma'qullash bo'yicha yakuniy vakolat sifatida) parlament aralashmasligi mumkin. **Ijro etuvchi hokimiyat ishlariga aralashish.** Garchi bunday sxema "nazorat va muvozanatlar" nazariyasi nuqtai nazaridan ideal ko'rinsa-da, siyosiy amaliyotda ushbu ikki tizimning manfaatlari va funksiyalari to'qnashuvi doimo yuzaga keladi va shuning uchun amalda uchinchi variant eng keng tarqalgan. Ular bir-biri bilan kesishgan yoki o'zaro ta'sir qiladigan tizimlarning o'zaro ta'siri ko'rsatilgan. Demak, prezidentlik tizimi nafaqat parlament tizimining o'z muhiti bilan tashqi aloqalarida, balki ushbu tizimning ichki ishlarida (qonunlar qabul qilish va hokazo) ham ishtirok etadi; va aksincha, qonun chiqaruvchi tizim ijro etuvchi hokimiyat faoliyatiga ta'sir qiladi. Agar biz siyosiy tizimni tashqi muhitning qandaydir ta'sirini boshdan kechirayotgan va o'z navbatida ushbu muhitga ta'sir etuvchi deb hisoblasak, Istonning fikriga ko'ra, tizimning "kirishi" nima va "chiqish" nima haqida gapirish mumkin. Siyosiy tizim o'z-o'zidan, atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir qilmasdan mavjud bo'lolmaydi

1. Prezidentlik va parlament boshqaruv tizimlari (tarmoqlari)ning o'zaro hamkorligi

Atrof-muhitning kirishsiz, tizimga "kirish" bo'lmasa, siyosiy tizim ishlaymaydi. Va bu erda Iston biologik tizim sifatida odam bilan o'xshashlikni keltirib chiqaradi. Siyosiy tizim atrof-muhit resurslari, materiallar va odamlardan "kirish" oladi. Va o'z faoliyati ("chiqish") natijasida tizim jamiyatga ta'sir qiladi, qayta taqsimlanadi **resurslar, materiallar va odamlarning ijtimoiy rollari.** Istonning asosiy sxemasiga muvofiq tizimning asosiy maqsadi uning omon qolishi va saqlanishidir.

Bundan tashqari, tizim jamiyatga o'z ta'sirini o'tkazishga intiladi Istonning asosiy sxemasining asosiy kamchiligi, uning tanqidchilarining fikricha, u juda umumiy va shuning uchun juda cheklangan evristik qiymatga ega. Bizning nuqtai nazarimizdan, bu tanqid o'rinli, garchi Istonning ushbu universallik sxemaning asosiy afzalligi ekanligi haqidagi fikri asossiz emas. D.Istonning tizimli tahlil nazariyasi Parsonsning strukturaviy funksionalizmi va Almondning tizimli strukturaviy funksionalligi nazariyalari bilan o'xshashdir (bu ularning sxemalarini solishtirganda yaqqol ko'rinadi). Ammo Parsons va Almond siyosiy tizim va uning tuzilishining "qora qutisi" ichida nima borligini tahlil qilish yo'lidan borishdi. T.Parsonsning strukturaviy funksionalizmi Iston nazariyasidan siyosiy tizim sifatini belgilovchi omillar yig'indisini yanada kengroq ko'rishida farqlanadi.

2. D.Istonning asosiy sxemasi.

Iston kabi T.Parsons ham jamiyatni tizim yoki tizimlar majmui sifatida qaraydi. Tizim - bu o'zaro ta'sir qiluvchi elementlarning yig'indisidir. Parsonsning fikriga ko'ra, har qanday ijtimoiy tizim o'zi bajarishi kerak bo'lgan to'rtta funktsiyaga ega. Buning uchun tizim mohiyatan inson aktyorlaridan tashkil topgan, ularning har biri ma'lum rol o'ynaydigan ma'lum bir tuzilishga ega. Rollar beshta xulq-atvor modeliga (naqshlariga) muvofiq shakllantiriladi va ijro etiladi. Parsons uning ushbu asosiy sxemasi har qanday mikro yoki makroiijtimoiy tizimni tushuntirish va tahlil qilish imkonini beradi, deb hisobladi. Shunday qilib, siyosiy yoki iqtisodiy tizimlar umuman ijtimoiy tizimga nisbatan quyi tizimlardir, lekin ayni paytda ular bir xil funktsiyalarga ega. Parsons har qanday ijtimoiy tizimga xos bo'lgan to'rtta funktsiyani aniqlaydi: maqsadga erishish, moslashish, integratsiya va xatti-harakatlar modellarini qo'llab-quvvatlash (kechikish). Ushbu funktsiyalarning birinchi harflariga asoslanib, Parsonning yondashuvi G-A-I-L yondashuvi sifatida tanildi. Keling, ushbu funktsiyalarni batafsil ko'rib chiqaylik.

Maqsadni belgilash funktsiyasi asosiy tashkiliy va tuzilish funktsiyasidir. Bu ijtimoiy hayotga ma'lum qadriyatlar yoki maqsadlarni kiritish va jamiyatni ularga erishishga yo'naltirishni o'z ichiga oladi. Agar biz umuman ijtimoiy tizimni ko'rib chiqsak, Parsonsning fikricha, bunday funktsiya siyosatdir.

Moslashuv funktsiyasi jamiyatning atrof-muhitga moslashishi, u bilan o'zaro munosabatda bo'lishi va undan jamiyat mavjudligi uchun zarur bo'lgan resurslarni olishi uchun zarurdir. Ijtimoiy tizimda bu funktsiyani iqtisodiyot bajaradi.

Jamiyat uchun integrativ funktsiya zarur, chunki jamiyatning hech bir yagona tuzilmasi barcha funktsiyalarni bajara olmaydi; turli tuzilmalar (yoki quyi tizimlar) o'rtasidagi muvofiqlashtirish zarur; ularni birlashtiruvchi ma'lum bir umumiy axborot maydoni kerak. Ijtimoiy tizimdagi bu funktsiyani madaniyat (me'yorlar, an'analar, ta'lim tashkilotlari va boshqalar) bajaradi.

Xulq-atvorni qo'llab-quvvatlash funktsiyasi qadriyatlar, me'yorlar, an'analar va boshqalarni saqlashning ma'lum mexanizmini nazarda tutadi. va "birlamchi" ijtimoiy darajada avloddan-avlodga o'tishi. Ijtimoiy tizimdagi bu vazifani oila bajaradi.

Biroq, Parson usulining ahamiyati shundaki, bir xil to'rt funktsiyaga asoslanib, nafaqat umumiy ijtimoiy tizimni, balki har qanday ijtimoiy quyi tizimni ham tavsiflash mumkin. Masalan, siyosiy tizim 4-rasmdagi kabi ko'rinishga ega bo'ladi. Bu yerda maqsadni belgilash funktsiyasini ijro etuvchi hokimiyat tuzilmalari, tashqi muhitga moslashish funktsiyasi (ma'lum bir ijtimoiy tizimning boshqa quyi tizimlari, boshqa ijtimoiy tizimlar, boshqa ijtimoiy tizimlar, boshqa ijtimoiy tizimlar, ijtimoiy tizimlar va boshqalar) bajaradi. moddiy muhit va boshqalar) ma'muriy tuzilma (ijro etuvchi hokimiyat tomonidan qabul qilingan qarorlarni amalga oshirish tuzilmasi), integratsiya funktsiyasi (siyosiy tizimni birlashtiruvchi, uning yaxlitligini ta'minlash) partiya tuzilmalari, xatti-harakatlar modellarini qo'llab-quvvatlash funktsiyasi qonun chiqaruvchi va sud hokimiyat va tuzilmalar. Siz umumiydan xususiyga o'tishingiz va ushbu to'rtta funktsiya siyosiy tizimning har qanday quyi tizimi darajasida qanday ishlashini tavsiflashingiz mumkin.

Parsonsning strukturaviy funksionalligi haqida gapirganda, u ko'pincha bir-biriga zid bo'lgan turli talqinlar uchun juda ko'p sabablar berishini ta'kidlamaslik mumkin emas. Natijada, Parson sxemalari amaliy siyosatshunoslikda va real siyosiy qarorlarni tayyorlash jarayonida mashhur emas. Boshqa tomondan, Parsons, albatta, qiyosiy siyosatshunoslik va umuman siyosat falsafasi metodologiyasini o'zining sxemalari, atamalari va uning yondashuvini sharhlash, tanqid qilish yoki tahlil qilishga qaratilgan uslubiy tadqiqotlar ko'chkisiga sabab bo'lganligi bilan boyitdi. Qiyosiy siyosiy tahlil metodologiyasi G. Almond tadqiqotlarida eng konseptual jihatdan tasdiqlangan va mantiqiy jihatdan to'liq bo'lgan. Parsonian yondashuvining mantig'i va terminologiyasiga amal qilgan holda, Almond uni siyosat va siyosat falsafasidagi o'ziga xos savollar bilan bog'lab, "ampiriklashtirdi", masalan: ba'zi sotsiologik va

antropologik tushunchalarni qo'llash tizimli ilmiy taqqoslashga qanday hissa qo'shishi mumkin. eng muhim siyosiy turlari zamonaviy dunyoda qanday tizimlar mavjud?

Almond siyosiy tizimning tavsifini uning funksiyalarini tizimning "kirish" va "chiqish" funksiyalariga bog'lashni taklif qildi. Parsonian yondashuvni ishlab chiqayotib, Almond siyosiy tizim uchun "kirish" funksiyalarini aniqlaydi: bular ijtimoiylashtirish, siyosiy ishtirokchilarni jalb qilish, manfaatlarni shakllantirish va tizimlashtirish, siyosiy aloqalar; va "chiqish" funksiyalari: qoidalar va qoidalarni qo'llash va qonuniy sanksiyasi (bu Parsonning maqsadni belgilash funksiyasi bilan bog'liq). Siyosiy tizimning manfaatlari maqsadlarni aniqlashga (Parsons) yoki jamiyatning qadriyatlarini idrok etishiga (Iston) bog'liq bo'ladimi, bu funksiyalarni amalga oshirish tadqiqotchilarni qiziqitirmaydi, chunki ular haqiqiy siyosiy jarayonning rasmini sezilarli darajada to'ldiradi. Shunday qilib, ijro etuvchi (byurokratik) tuzilmalar nafaqat qonun ijodkorligi tashabbusi, balki uning ijrosini nazorat qilishini hisobga olmasdan turib, jamiyat siyosatini tushunish qiyin. Umumiy tizim tahlili paradigmasi va xususan, strukturaviy funksionalizmga amal qilgan holda, Almond jamiyatni (va har qanday jamiyatni) etarlicha adekvat tavsiflash uchun uni uchta tushuncha nuqtai nazaridan ko'rib chiqish kerakligini ta'kidlaydi: tizim, tuzilma va funksiyalar. Har qanday ijtimoiy tizim (ham umumiy, ham xususiy) o'z muhiti kontekstida ko'rib chiqilayotganligi sababli (tizim yashash uchun o'zaro ta'sir qiladi, o'zining barqarorligini, rivojlanishini va hokazo) bu yondashuv "ekologik" deb ataladi.

“Tizim, bu so‘zni biz ishlatadigan ma’noda, atrof-muhit bilan o‘zaro ta’sir qiluvchi, ta’sir qiluvchi va ta’sir qiladigan ekologik tuzilmadir. Bu shuningdek, ushbu tizimda o'zaro ta'sir qiluvchi ko'plab qismlar mavjudligini anglatadi. Shunday qilib, tizim nazariyalarini ijtimoiy-siyosiy tadqiqotlarning alohida paradigmasi sifatida aniqlash mumkin. Ushbu paradigmaning afzalliklari, ammo kamchiliklari ham bor (masalan, juda ko'p sxematik va shartli taxminlar). Siyosiy tadqiqotlar uchun tizim nazariyalari siyosiy tizimning rasmiy tuzilishini belgilash va uning sifat xususiyatlari va mohiyatini tavsiflash mezonlarini topish imkonini berishi muhimdir.

Adabiyot

1. D.Iston. Siyosiy tizim tahliliga yondashuv // Jahon siyosati. 1957. № 9. aprel.
2. D.Iston. Siyosiy hayotning tizimli tahlili. N.Y., 1967. 4. Parsons T. Sotsiologik nazariyaning ocherklari. N.Y.; L., 1964 yil.
3. T.Parsons. Ijtimoiy tizim. N.Y., 1951 yil.
4. T.Parsons. Ijtimoiy harakatning tuzilishi. N.Y., 1961. 7. Parsons T., Shils E. Harakatning umumiy nazariyasiga. N.Y., 1962 yil